

3. Наумкина Е.А. Информационное общество и модернизация образования // Наука и образование: современные трансформации: Монография / Ин-т философии им. Г.С. Сковороды НАН Украины. – К.: ПАРАПАН, 2008. – С.267-281.
4. Поттер В.Р. Биоэтика: мост в будущее / Под ред. С.В. Вековшиной, В.Л. Кулиниченко. – К.: Украинская ассоциация по биоэтике, 2001.
5. Соболев О.Н. Гуманитарно-информационные трансформации постмодернистского века // Наука и образование: современные трансформации: Монография / Ин-т философии им. Г.С. Сковороды НАН Украины. – К.:ПАРАПАН, 2008. – С. 227-251.

УДК 316

Зражевський С.Ф.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

Анотація. У статті автор здійснює аналіз механізмів функціонування соціальної адаптації, з'ясовує можливість та коректність його міжгалузевого вжитку, зупиняється на характеристиці напрацьованих у сучасній науковій літературі класифікацій різновидів цього процесу, на особливостях його протікання в найрізноманітніших соціальних умовах.

Ключові слова: соціальна адаптація, соціальна аномія, суспільна свідомість, соціальна трансформація, соціальне середовище, адаптаційні механізми.

Аннотация. Зражевский С.Ф. Особенности функционирования механизмов социальной адаптации.

В статье автор осуществляет анализ механизмов функционирования социальной адаптации, выясняет возможность и корректность его межотраслевого использования, останавливается на характеристике наработанных в современной научной литературе классификаций разновидностей этого процесса, на особенностях его протекания в самых разнообразных социальных условиях.

Ключевые слова: социальная адаптация, социальная аномия, общественное сознание, социальная трансформация, адаптационные механизмы.

Annotation. Zrazhevskii S. Peculiarities of social adaptation mechanisms functioning.

The article is devoted research of processes of social adaptation. An author carries out the analysis of mechanisms of social adaptation, finds out possibility, decides on description of the classifications of varieties of this process produced in modern scientific literature, on the features of his flowing in the most various social terms.

Keywords: social adaptation, social disorder, public consciousness, social transformation, social environment, adaptation mechanisms.

Існування незалежної України в умовах складних процесів реформування

та модернізації дає можливість спостерігати динамічні зміни у відносинах особистості та суспільства, а також у ставленні людей до нових соціальних явищ. Відповідно до особистісних уявлень і об'єктивних умов реального життя вибудовується лінія соціальної поведінки кожного, яка спрямована на активне чи пасивне “вписування” в нову суспільно-економічну ситуацію.

Спробуємо цю ситуацію проаналізувати з точки зору онтологічного підходу до суспільства. В цьому світлі дещо нетрадиційно виглядає чимало парадоксальних фактів соціальної поведінки індивіда.

Як відомо, співвідношення стихійних та свідомих елементів в системі соціальної дії завжди було актуальною проблемою соціології та соціальної психології. Стихійність, неусвідомленість діяльних проявів погано вписувались в модерністські пояснювальні конструкції, в ті моделі особистісних трансформацій, які закріпились в західній культурі з часів Просвітництва і передбачали, у відповідності з прогресивістською схемою, деміфологізацію, розчаклування свідомості, зростаючу роль раціонального, логічного мислення в процесах вибудовування поведінкових стратегій. Сучасна практика говорить про невиправданість подібних очікувань та вимагає інших теоретичних пояснювальних конструкцій [1, 121–122]. Серед означених проблем на передній план можна поставити проблему співвідношення раціонального та ірраціонального як детермінант соціальної поведінки.

На рівні повсюдно спостережуваних соціальних явищ “падіння в ірраціональність”, на жаль, проявляє себе в тяжінні до найрізноманітніших езотеричних практик, окультизму, в інтересі до містики та глибинної психології, магії, східної філософії та сектанств, часто обходячи увагою, внаслідок необізнаності, вікові традиції православного християнства.

Відомий французький соціолог Мішель Маффесолі звертає увагу на ту значущість, котра сьогодні надається уявному, символічному, всьому тому, що дає підстави говорити про повернення до ірраціонального. Причому відбувається це не тільки в країнах відсталих чи тих, що знаходяться на соціальному роздоріжжі. Ці процеси не менш виражені в суспільствах, відомих своїми традиціями раціональності та прагматизму. Сьогодні у розвинених країнах сотні мільйонів людей практикують різноманітні форми самопізнання, самовдосконалення, того, що іноді називають “альтернативним стилем життя”. Ці процеси надто масові й органічні, щоб можна було говорити про примхи моди, молодіжну культуру, про спроби частини інтелігенції “втекти від нестерпної дійсності” чи, навпаки, про те, що “вони там всі зажерлися”. Соціологи відзначають, що все те, що відбувається, є надто серйозним і не вписується в подібні пояснювальні схеми. Прикладом можуть бути дані однієї із американських соціологічних фірм: на початок 80-х років у США ірраціональними течіями тією чи іншою мірою було охоплено близько ста мільйонів людей. Про цю нову зачаклованість світу М. Маффесолі пише: “Соціолог не може не брати до уваги всієї різноманітності елементів, що виступили на передній план, таких як рок, доля, небесні світила, магія, гадання, гороскопи, культури природи тощо. Можна з усією очевидністю стверджувати, що стихія азартних ігор, яка охопила Францію, таких як лото, національна

лотерея, мода на гру в казино – все це має відношення до того ж процесу. Здоровий глузд, емпірична констатація, газетні статті – все це приводить до загальної думки про те, що кількість чудес зростає” [2, 112].

Ірраціональний ґрунт виявляє себе у процесах сучасної літературної творчості. Так звана міфо-поетична свідомість повертається в культуру через вивільнення фантазії, уяви, що диктується амбівалентною логікою ірраціонального. Дж.Р.Р. Толкієн, автор відомих і популярних творів в стилі фентезі, котрі самі по собі ґрунтуються на неоміфологічних сюжетах, вважав уяву основою створюваних образів, тією глибиною, із якої вони виникають. Традиційне для Модерну “судження” поступається тут місцем “уяві” з усіма наслідками такої заміни. У заангажованого позитивістськими та просвітницькими ідеями спостерігача весь цей “розгул ірраціональності” може викликати роздратування. Адже його можна тлумачити як нове середньовіччя, чи навіть дикунство, однак факти не можна перекреслити подібними ярликами. Їм слід шукати пояснення, котре б вписало їх в соціальне життя як закономірні в плані відповідності певній моделі описи, а не очікувати на їх зникнення. Всі ці факти можуть бути різнобічно усвідомлені в межах соціальних адаптацій самоорганізаційної парадигми. Основним моментом можливих концептуалізацій, які дозволяють вийти на проблему ірраціонального, як регулятора соціального життя людини, є те значення, котрого синергетична парадигма надає випадку. Жертвуючи принципом детермінізму, вона не виводить випадковість з поля своєї уваги, стверджуючи неусувну залежність індивідуальної та соціальної історії від випадкових подій. Оскільки випадковість непідвладна раціональному приборканню (в сенсі класичної раціональності), то людина шукає можливість впоратися з випадковістю ірраціональним шляхом, виходячи за допомогою езотерики, містики, магії на контакт із чинником, відповідальним за випадковість.

Оскільки випадковість як фактор соціальних змін виходить на арену в моменти криз, біфуркаційних точок, то і тяжіння до такого контакту закономірно посилюється саме в такі моменти. А це, відповідно, актуалізує науковий інтерес до проблеми раціонального – ірраціонального, який виникає в моменти соціальних трансформацій, що особливо характерно для подій останнього десятиріччя, котрі відбуваються в пострадянських державах й, зокрема, в Україні. Наприклад, українські соціологи Є. Головаха і Н. Паніна в монографії з красномовною назвою “Соціальне безумство” [3] звертають увагу на активізацію цих явищ в кризовому українському соціумі. Відомий російський соціолог В. Шубкін у зв’язку з цим зазначає, що для розуміння й пояснення поведінки людини в умовах сучасного життя виникає необхідність звернення або до Бога, або до таких концепцій, які намагаються віддзеркалити несвідомі психобіологічні імпульси, ірраціональну поведінку, які до того ж на кожному кроці камуфлюються. Цю ситуацію соціолог трактує як потребу в іншому ракурсі дослідження, як необхідність не лише спостерігати за видимою частиною явищ, а й заглядати в глибини їхнього буття, котрі, по суті, й визначають тенденції розвитку. “Дослідник повинен немовби постійно бачити цю подвійну природу суспільних явищ (одна їх частина є відкритою, інша –

прихованою), котра розпізнається лише за певних зусиль розуму, що шукає” [4, 113], – зазначає Шубкін.

Іншою проблемою, пов’язаною з мотивацією поведінки й соціальної дії, а відтак і соціальної адаптації, можна вважати проблему співвідношення індивідуалізму та колективізму, їх прояви в особистісних та культурних установках, а також тісно пов’язану з цим проблему відчуження (деадаптації).

З огляду на сказане вище можна спробувати дати і принципово нове тлумачення сутності такого явища як соціальна адаптація. Особливої значущості таке тлумачення набуває при аналізі адаптаційних процесів в умовах кризового, перехідного (революційного) соціуму.

Не претендуючи на світоглядно-методологічний аналіз та оцінку коректності використання ідей синергетики в тій чи іншій галузі наукових досліджень, зосередимо свою увагу на можливостях їх адаптації до вирішення проблем, пов’язаних із власне адаптаційними процесами в самому суспільстві, особливо в ті періоди його існування, котрі мають кризовий, трансформаційний (революційний) характер. Актуальність такого погляду пов’язана не лише із міркуваннями суто практичними (необхідністю пошуку варіантів подолання соціальної кризи в сучасному українському суспільстві), а й з тим, що в класичній соціальній філософії та соціології здебільшого досліджувались питання соціального гомеостазу, а не проблеми кризового соціуму, попри те, що саме вони, на думку П. Штомпки, є “найяскравішими проявами соціальних змін” [5].

Чи не єдиною теорією, яка розглядала революцію як основний засіб соціального розвитку, була матеріалістична діалектика, однак навіть вона була неспроможна дати відповідь на низку питань, пов’язаних із причинами раптовості, вибухоподібності масової поведінки в період революцій, із розбіжністю результатів революцій та революційних гасел, непередбачуваністю революційних процесів.

Певне логічне пояснення ці питання знаходять у межах синергетичних моделей соціальних змін, для яких криза системи, революція, катастрофа – найбільш значущий момент активізації соціально-онтологічних структур. Основними поняттями, пов’язаними з проблемами соціальної кризи, в цих теоретичних побудовах є поняття біфуркаційної точки та соціальної ентропії. Саме картина проходження нелінійною соціальною системою, що самоорганізується, через біфуркаційну точку уможливорює синергетичне тлумачення феноменів революції.

З огляду на нашу проблему, варто детальніше зупинитися на характері поведінки соціальних суб’єктів (як на особистісному, так і соціально-груповому рівні), котра може розглядатися як адаптаційна чи дезадаптаційна в умовах соціальної кризи. З позиції ідеї соціальної онтології зовсім під іншим кутом зору постають чимало парадоксальних фактів на рівні поведінкових актів, які не вписувалися в модерністські пояснювальні конструкції. Це перш за все факти, що суперечать моделям особистісних трансформацій, визначеним установками, які утвердились у західній культурі. Сучасна практика засвідчує невиправданість подібних очікувань і вимагає інших теоретичних

пояснювальних конструкцій.

У зв'язку з цим надзвичайної гостроти набуває питання про аналіз та наукове обґрунтування адаптаційних механізмів та їх ролі в регуляції суспільних відносин. В діючих адаптаційних механізмах знаходять своє відображення повсякденні аспекти міжлюдських стосунків, їх уявлення про норми соціальної поведінки. Адаптаційні механізми фокусують справжні індивідуальні, корпоративні та державні інтереси, які виступають детермінантами та формами взаємодії людей в процесі їх діяльності.

Стан соціальної адаптації – це змістовно-ціннісна характеристика відносин індивіда із соціумом, яка є показником успішності адаптації як процесу. Ці відносини можуть бути позначені ознаками “статусного конфлікту”, що передбачає певні протиріччя між нормативними стандартами, які утворюють рольові та статусні установки і внутрішніми можливостями індивіда щодо екстремальної або варіативної поведінки. Мова йде про “різні ролі, які притаманні різним соціальним статусам, якими в різних обставинах володіє одна і та сама людина, а також про мінімізацію вірогідності конфлікту носія конкретного соціального статусу з іншими членами суспільства” [6, 43].

Соціальна адаптація в контексті соціально-невизначеної ситуації включає три стадії: соціального шоку, мобілізації адаптаційних ресурсів, реакції на виклик соціального середовища. Як засвідчує соціальна практика, індивіди нерівномірно проходять ці стадії. Деякі з них адаптуються успішно, інші – повільно засвоюють нові моделі поведінки. Останні, залишаючись в режимі соціального шоку, не здатні вибудувати раціональні моделі поведінки в умовах різкої зміни свого соціального статусу в суспільній ієрархії. У зв'язку з цим М.Вебер зазначає, що “одним із суттєвих компонентів “раціоналізації поведінки” є заміна внутрішнього наслідування усталених звичаїв планомірною адаптацією до констеляції інтересів” [7, 635].

Відповідно до цього можна означити рівні адаптації особистості: успішні та неуспішні. До першої групи можна віднести індивідів, які значно підвищили свій соціальний статус за роки реформ. Вони вийшли за межі традиційної соціальної дії, в межах якої передбачалося наслідування усталених зразків і звичок, і використовують активні соціально-економічні стратегії поведінки. Характерними рисами представників цієї групи є висока кваліфікація, високий освітній рівень, самостійність та раціональність, які поєднуються із трансгресивним освоєнням соціальної дійсності (модель Колумба)” [8, 31]. Їх менталітет близький до ліберальної системи цінностей.

Другій групі властиві пасивні засоби особистісної репрезентації у суспільстві, звернення до доступних їм стратегій поведінки; патерналістські настрої поєднуються із несприйняттям нових форм ринкової економіки; присутня орієнтація на традиційні цінності. На такому тлі відносно соціальної інерції означається необхідність поетапності в русі до успішної соціальної адаптації.

Важливим чинником успішної соціальної адаптації є наявність соціального досвіду та характер ціннісних орієнтацій (суспільна значущість, соціальний статус, позиція, роль). Трансляція суспільного досвіду за участю адаптаційних

механізмів здійснюється як екстенсивно, так і інтенсивно. В першому випадку, минуле репродукується, тобто відтворюється у відносно незмінному вигляді. Разом з тим, усталені відносини між людьми на якомусь проміжку розвитку суспільства поновлюються в наступних історичних умовах і не тільки репродукуються, а й певним чином трансформуються. Тобто, якщо для екстенсивної форми адаптації характерне просте регенерування історично утворених способів соціальних відносин, навіть їх певне тиражування, то для інтенсивного розвитку соціальної адаптації притаманні якісно зрілі перетворення соціуму при одночасному і безумовному генетичному ототожненні його базових компонентів, які обумовлюють природу оцінних характеристик у тих чи інших учасників адаптаційної взаємодії.

Чинником неуспішної адаптації є не тільки пасивність індивіда, а й його свідоме небажання ставити на перше місце матеріальний достаток. Мова йде про свідому відмову від активних адаптаційних стратегій. Це стосується головним чином людей, для яких життєвими принципами є професійна значущість, самореалізація. В зв'язку із цим поняття неуспішної адаптації потребує уточнення й диференціації, так, наприклад, в традиції православного світогляду всілякі зовнішні чинники не відіграють вирішальної ролі в реалізації життєвих цілей істинно віруючої людини.

Важливо означити суспільні критерії, за якими визначаються чинники успішності чи неуспішності соціальної адаптації. Передусім тут відіграють роль об'єктивні та суб'єктивні передумови – соціально-економічний та культурний рівень суспільства, його соціальна та духовна зрілість, а також життєва стратегія самої особистості.

В своїй сукупності адаптаційні механізми відображають соціальну поведінку як суб'єктно-об'єктний процес. Від того в якій ролі – суб'єкта чи об'єкта – виступає сторона, що адаптується, залежить характер процесу пристосування. В зв'язку із цим слід виокремити найбільш поширені механізми регуляції соціальної поведінки, зокрема:

- 1) авторитарно-адаптаційні;
- 2) паритетно-адаптаційні;
- 3) ресурсно-адаптаційні;
- 4) пасивно-адаптаційні;

Авторитарно-адаптаційні механізми означають суспільство як активну сторону, яка задає параметри, цілі і установки процесу пристосування. Адаптаційно-рольова позиція особистості в даному разі оцінюється як відносно пасивна, що і визначає стихійно-реактивний характер адаптаційної активності. При цьому пасивність особистості в такій моделі соціальної поведінки має не абсолютний, а відносний характер, оскільки в процесі реактивної адаптації особистість оперує стратегіями адаптації традиційного, а не інноваційного типу. Іншими словами, в процесі стихійно-реактивного пристосування у відповідь на цілеспрямований адаптуючий вплив соціуму особистість орієнтується на традиційні, типові стратегії адаптації, не займаючись при цьому пошуком чи розробкою інноваційних за характером стратегій адаптації. Фактично суспільство примушує особистість до тієї чи

іншої відповідної адаптаційної реакції.

Паритетно-адаптаційні механізми окреслюють уже не тільки суспільство, яке задає параметри і цілі процесу пристосування, а й особистість, яка цілеспрямовано здійснює власне ціледосягнення та цілепокладання в режимі пристосування. Адаптаційно-рольова позиція особистості в цьому випадку змінюється з реактивної на активну. Ми спостерігаємо тут протиставлення двох активностей – яка пристосовує і яка пристосовується, причому адаптивні цілі і завдання обох суб'єктів адаптаційної взаємодії можуть і не збігатися. Активна адаптаційно-рольова позиція особистості визначається саме активізацією в процесі адаптації творчого потенціалу особистості, який проявляється в самостійному пошуку і використанні інноваційних стратегій адаптації – це з одного боку. З іншого – активність особистості в цих умовах визначається суб'єктивним характером інтерпретації і відповідного установчого адаптаційного цілепокладання, що збігається (або протистоїть йому) із загальним вектором адаптуючих зусиль суспільства.

Безумовно, цей механізм спрацьовує тоді, коли поряд із суспільством активною стороною процесу пристосування виступає достатньо зріла особистість, яка здатна проявити незалежність, рішучість у відстоюванні власних інтересів в адаптаційному протистоянні із соціумом. В цій схемі очевидним є процес взаємної коадаптації особистості і суспільства.

Ресурсно-адаптаційні механізми активною стороною в адаптаційному процесі означають особистість, яка сама визначає параметри і цілі пристосування в процесі суб'єктивної інтерпретації соціальної реальності. Адаптаційно-рольова позиція особистості в цьому випадку визначається тими індивідуальними ресурсами пристосування, які вона мобілізує при вирішенні адаптаційної ситуації, яка інтерпретується нею як значуща. Очевидною є активність особистості в режимі пристосування, яка пов'язана з індивідуальними запитами і світоглядними оцінками суб'єкта адаптації. Адаптаційні цілі і завдання обох сторін взаємодії часто не збігаються з причини різного розуміння (інтерпретації) як природи самої адаптаційної ситуації, так і допустимості або законності використання тих чи інших стратегій соціальної адаптації. Активна адаптаційно-рольова позиція особистості визначається саме самостійним характером пошуку і наступних моделей використання інноваційних за своїм змістом стратегій.

В цьому аспекті необхідно підкреслити роль ресурсів індивіда, які утворюють реальний потенціал для подолання негативних життєвих подій. Навіть проста їх наявність забезпечує адаптаційну функцію і надає впевненості людині, підтримує її самоідентичність. Прийнято виділяти такі групи і типи ресурсів: реальні і символічні, матеріальні і моральні, особистісні і колективні, психологічні і соціальні.

За умов реалізації пасивно-адаптаційних механізмів особистість інтерпретує змінену адаптаційну ситуацію як реальну (звичну) і продовжує практикувати непридатні в нових умовах адаптаційні стратегії. Такий стан поширений, адже ті чи інші соціальні зміни є безперервними і часто ініціатори або безпосередні учасники таких змін навіть не задумуються про їх можливі

адаптаційні наслідки. Таким чином, в цьому контексті мова навряд чи може іти про цілеспрямований адаптаційний вплив соціальних структур. Скоріше соціум об'єктивно здійснює адаптаційний вплив самим фактом свого існування внаслідок невідворотного різноманітного соціального, економічного, політичного і культурного впливу на особистість.

Отже, в цьому випадку вплив соціуму має пасивно-адаптуючий характер. В свою чергу, пасивна адаптаційно-рольова позиція особистості визначається тим, що звичні традиційні стратегії адаптації будуть використовуватись і здійснюватись доти, доки у людини залишається можливість уникнути додаткових інтелектуальних і емоційних затрат, які необхідні для поновлення адаптаційно-інноваційної активності. Тому особистість дотримується звичних стратегій поведінки максимально довго (наскільки це можливо в конкретній соціальній ситуації).

Пасивно-адаптаційні механізми означають плинність і відносність самого процесу інтерпретації, від адекватності якого залежать міра і ступінь істинності або хибності суб'єктивних оцінок причин і результатів процесу пристосування. В цьому разі фіксується взаємозв'язок, який існує між суб'єктивним характером інтерпретаційного процесу і об'єктивними умовами соціальної адаптації.

Як бачимо, розглянуті вище варіанти адаптаційних механізмів окреслюють первинну або домінуючу функцію соціального середовища, зміни в якому обумовлюють необхідність і конкретні напрямки та параметри соціальної поведінки. Сама ж адаптація є відповіддю чи реакцією (пасивною або активною) на дестабілізуючий вплив. З іншого боку, соціальна адаптація демонструє акти раціональності або реалізації індивідуальних інтересів. Тому вона постає як двоєдиний процес, який фіксує виконання особистістю вимог соціуму та досягнення нею власних цілей. Тобто означаються два відносно самостійних соціальних показники. Інтегративну функцію за таких умов виконують регулятивні механізми соціальної адаптації.

В кінцевому підсумку слід зазначити, що функціонування адаптаційних механізмів в процесі регуляції соціальної поведінки можливе тільки в режимі взаємодії, з одного боку, вимог суспільства, які виражені в нормах та цінностях, а з іншого – цілей та потреб особистості, реалізація яких можлива і ефективна лише в соціумі. Оптимізуючи соціальну поведінку, адаптаційні механізми засвідчують взаємне узгодження індивідуальних та суспільних інтересів і очікувань з метою взаємного розвитку, гуманізації соціальних інституцій та інституціоналізації способів досягнення особистісних прагнень.

Важливу роль при аналізі особливостей функціонування механізмів соціальної адаптації відіграють проблеми, пов'язані з вивченням соціальної структури суспільства, динамікою її розвитку та онтологічним змістом процесів її трансформації. Сьогодні очевидно, що дослідження цих проблем у вітчизняній науці здобуває якісно нові характеристики. Це обумовлено об'єктивними і суб'єктивними факторами. Найбільш істотним об'єктивним чинником є перехідний стан українського суспільства.

Необхідно, насамперед, відзначити, що під перехідним суспільством чи

суспільством перехідного періоду ми розуміємо такий стан суспільства, за якого досить радикально змінюються його основні задачі і функції. Це в свою чергу означає якісну зміну соціальних інститутів на основі ієрархії соціальних цінностей, які трансформуються. Історія соціального пізнання свідчить про те, що найбільш радикальні і швидкі зміни як у сфері базових цінностей, так і в соціальних відносинах почалися у світовій історії із середини ХІХ ст. Відтоді процеси трансформації стали практично перманентними для більшості суспільств. Бурхливий розвиток капіталізму, перехід його в індустріальну і далі в постіндустріальну стадії поклав початок процесам глобалізації всіх сторін суспільного життя.

Найбільш детальну розробку концепції соціальної структури, яка отримала широке визнання у світовій соціології, дала гарвардська соціологічна школа, створена соціологом П. Сорокіним, який запропонував метод структурно-функціонального аналізу. Досліджуючи соціальні катаклізми та зміни, які при цьому відбуваються у соціальній структурі, представники вищезазначеної школи (Р. Мертон, К. Девіс та ін.) прийшли до деяких спільних поглядів, які полягають у тому, що соціальні зміни, крім соціально-економічних передумов, мають більш глибокі онтологічні засади. Соціальна структура суспільства – це живий організм, який розвивається, та оновлюється під впливом ідеологій та змін типів культур.

Кожне суспільство має свою структуру. Вона складається з груп людей, які мають свої моделі взаємовідносин між собою й визначають характер буття суспільства, в якому вони живуть. Суспільство – це сітка людських стосунків і воно ефективне тільки тоді, коли його члени плідно співпрацюють. Ефективність існування соціуму, його життєздатність залежить від багатьох чинників, починаючи з архетипів соціального життя і закінчуючи матеріальним становищем кожного індивіда, ступенем його пристосованості до суспільних інституцій.

Що стосується українського соціуму на сучасному етапі розвитку, то він ще не зовсім позбувся психологічної маргінальності, яка виявилася в апатії, “вилученні елементу соціальної комунікації заради досягнення спільної мети” [9, 211). Тому “пострадянський український соціум продукує соціопатію, своєрідний масовий психоз, викликаний до життя стрімким зламом нормативно-ціннісної структури, – аномію” [9, 214].

В сучасну термінологію соціальної філософії старогрецьке слово “аномос” було введено Е. Дюркгеймом, який розумів соціальну аномію як період, коли старі соціальні норми і цінності перестають діяти, а нові ще не встановилися, як прояв ціннісно-нормативного вакууму, характерного для перехідних і кризових періодів і станів в розвитку суспільства. У суспільстві, котре переживає період аномії “колишні боги старіють або вмирають, а нові ще не народились” [10, 35]. Руйнування старих норм, втрата етичних орієнтирів, “порушення колективного порядку”, – свідчення деструктивних процесів в суспільстві, пов’язаних з руйнуванням “традиційної” моралі. Сутність аномії, за Е. Дюркгеймом, полягає в тому, що суспільство девальвує свою систему цінностей, втрачає основні старі регулятивні механізми та нехтує своєю історичною пам’яттю.

Отже, аномію можна окреслити не тільки як ціннісний вакуум, а як специфічний процес позбавлення людини почуття приналежності до суспільства, відповідальності за свої вчинки перед соціумом, байдужості до нагальних суспільних потреб. Даючи звіт у своїх діях тільки перед собою, вона скептично ставиться до життєвих цінностей інших.

Одним із вирішальних негативних факторів, що знижує адаптивні можливості суспільства та особистості в умовах соціальної аномії й руйнує засади самоідентифікації індивіда, є глобальна маргіналізація суспільства, котра водночас супроводжується певним зростанням особистісних свобод й підвищенням рівня варіативності поведінкових актів.

Духовний стан сучасного українського суспільства, не зважаючи на всю свою специфічність, є достатньо типовим для кризових, переломних моментів історії суспільства. Подібна динаміка соціальних змін є типовою для відкритих соціальних систем, здатних засвоювати як внутрішні, так і зовнішні дії. Інтенсивний обмін інформацією, украй нестійкі, нелінійні відносини, стан постійної мінливості – типові характеристики соціуму, який знаходиться в стані нерівноважності, яка приводить не тільки до порядку і безладдя, але й до можливості виникнення унікальних подій, адже спектр можливих способів існування об'єктів в цьому випадку значно розширюється.

Нинішні часи, котрі нерідко сприймаються як хаос і невизначеність, є певним етапом єдиного організаційного процесу, в якому в різноманітності тенденцій створюється “банк” можливостей і перспектив соціуму, що розвивається.

Більшість існуючих підходів до вирішення проблеми соціальної адаптації ґрунтується, як правило, на тому самому методологічному прийомі: аналіз тут здійснюється на базі лінійно-еволюційних принципів, тоді як на часі – вироблення нових підходів, застосування яких дало б змогу уникнути метафізичного протиставлення соціальних та природних процесів, включивши їх до єдиного процесу розвитку.

Література

1. Бевзенко Л.Д. Самоорганізаційна парадигма і проблемне поле соціології // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №1. – С. 113-126.
2. Маффесоли М. Околдованность мира или божественное социальное // Социологос. – М., 1991. – 312 с.
3. Головаха Е.И., Панина Н.В. Социальное безумие. История, теория и современная практика. – К.: Абрис, 1994. – 168 с.
4. Шубкин В. Н. Старые и новые проблемы российской социологии // Вопросы социологии. – 1996. – №6. – С. 109-116.
5. Штомпка П. Социология социальных изменений. – М.: Аспект-пресс, 1996. – 318 с.
6. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. – К.: Абрис, 1996. – 221 с.
7. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Мысль, 1990. – 808с.
8. Козелецкий Ю. Человек многомерный: психологические эссе. – К.:

Льбидь, 1991. – 288 с.

9. Донченко О., Романченко Ю. Архетипи соціального життя і політика. – К.: Льбидь, 2001. – 334 с.
10. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. – М.: Камон, 1995. – 352 с.